

Esztana gyeszmét...

„... a vész viharában, védeni, menteni kell csoda bátran”, trallala trallala trallala prütty.

Én legalábbis így értettem, amikor még kék nyakkendőt hordva énekelték, sőt, énekeltem a dalt. Az, hogy ez mit jelent, különösebben nem érdekelt. Ha esztana gyeszme, akkor az, és csókolom, csak mehessünk már játszani.

Amikor már piros nyakkendőt, azt hiszem, úgy kellett mondani, vörös nyakkendőt viseltem, akkor már értettem. A szöveget.

Szóval, nem tudunk szabadulni, pontosan nem is nagyon akarunk. Az első világháborúra való emlékezéssel nem zártuk le tehát a száz évre visszatekintő, talán nevezhetjük így, sorozatunkat, hanem legyen akkor most a folytatás a Tanácsköztársaság. Vagy tanácsköztársaság, ma már így is lehet írni-mondani, kinek hogy tetszik.

Persze, nyilván nem magáról a Tanácsköztársaságról szól ez a szám, mint ahogy a háborúra emlékező számaink sem a háborúról szóltak. Amúgy is, a – ha úgy tetszik – nagy eszme az utóbbi időben többször téma volt nálunk, az 1917-es számunk kapcsán egyenesen megkerülhetetlen. Sinkó Ervinről, a Tanácsköztársaság egyik legizgalmasabb, legérdekesebb – és számomra legfontosabb – figurájáról néhány éve külön számot csináltunk.

Bár az 1919-es esztendő igencsak eseménydús volt, teli útkeresésekkel és tévutakkal, a magyar történelemben, azt hiszem, példa nélküli terrorral és terrorral, mégsem lesz e számunkban sem Szamuely, sem pedig Prónay. Nem fogunk arra a kérdésre sem választ kapni, hogy milyen lehetőségei voltak vagy lehettek volna egy darabjaira hullott, lemeztelenített, gyakorlatilag minden addigi identitásképző erejétől megfosztott országnak a látszólag történelmük legdiadalmasabb időszakát élő, iránta nem éppen baráti érzelmeket tápláló szomszédoktól körülvéve. Nem tudjuk meg, volt-e esélye egyáltalán annak, hogy az 1918-as demokratikus próbálkozás, az I. Köztársaság túlélje, vagy a kísérlet belső és külső szalmaszál híján eleve hamvába holt? Szükségszerűen jött-e, ami jött? Túl-ságosan súlyos kérdések, és mint annyi más súlyos kérdés, ezek is meghaladják a lehetőségeinket.

De azért a magunk módján emlékezni szeretnénk. Már csak azért is, mert ha a háborúra visszaemlékező sorozatunkat úgy zártuk, hogy egyesek szerint az első világháború még ma sem ért véget, tulajdonképpen még ma is zajlik, akkor talán elmondhatjuk, hogy ha a tanács valószínűleg véget is ért, azért a tanácstalanság semmiképpen sem. És persze a köztársaság sem.

MESÉS Péter

Norman Manea

Röviden

Húsz évvel ezelőtt a kelet-európai szocialista tömb országait a kényszerű elszigeteltség látható és láthatatlan falai vették körül. Mindannyian az *odaáti* világról ábrándoztunk. Tudtuk, hogy a fal nyugati felén tapasztalható „jólét” nem paradicsomi, hanem nagyon is e világi, azaz tökéletlen, ingatag és következetlen, de jobbnak láttuk, ha a szabadsággal elkerülhetetlenül együtt járó ellentmondások és érdekellentétek helyett a paranoid önkénytől való megszabadulás túlságosan is régen várt csodájára figyelünk.

Thomas Mann figyelmeztetett egykor, hogy „a szabadság sokkal összetettebb és törekenyebb dolog, mint a hatalom”. És valóban könnyebb egy olyan megfélemlített és megalkuvásra kényszerített tömeget kormányozni, amely 99,8 százalékkal az egységes állampártra és az annak élén álló Legfőbb Vezetőre adja a voksát (nem mellesleg a szavazólapon feltüntetett egyetlen választási lehetőségeként), mint egy szabad, sokszínű és érdekellentétektől feszített szavazói bázist, amely demokratikus jogainak gyakorlása révén szerencsés esetben olyan helyzetet idéz elő, amelyben a győztes párt legfeljebb négy százalékkal szerez több szavazatot, mint az ellenzék.

Manapság a szabadság „összetett és törekeny” természetét az időközben leomlott fal *immensó* oldalán is megtapaszthatjuk, része globalizálódott mindennapjainknak. Mindaz, amit azelőtt megéltünk, időszerűtlenné vált. Naponta kényszerülünk szembesülni a szabadság jótéteményeivel és veszélyeivel egyaránt.

Húsz év távlatában a berlini – továbbá a nyugat-európai szabad társadalmakat a bezárkózó és elnyomó keleti államoktól elválasztó összes egyéb – fal leomlása előtti korra jellemző nyomort, elnyomást és fásultságot elhomályosítják a jelenkor veszélyei és az általános létélményé váló létbizonytalanság. E jelennek immár szerves részét képezi az egykori Kelet, amelynek az „átmenet” bonyolult és nem-egyszer megrázkódtatásokkal terhes folyamatával is meg kell küzdenie.

A jelek szerint a mai nemzedéknek egyáltalán nincsenek emlékei a kommunista időszakról, vagy csak részleges emlékei vannak, vagy egyáltalán nem tanúsít érteklődést a korszak iránt. A jelen érthető okokból elsőbbséget élvez a múlttal szemben, és képes azt pillanatnyi érdekei szerint manipulálni, ahogy nap mint nap tapasztalhatjuk.

És mégis...

Ha kezdetben úgy is tűnhetett, hogy a totalitárius múlt és a közös európai jövő kilátásainak alapos vizsgálata elsősorban a Kelet dolga, az iszlám fanatizmus által támasztott totalitárius fenyegetés, valamint Oroszország és Kína megnövekedett autokratikus terjeszkedési ambíciói elől már a nyugati hatalmak sem térhetnek ki.

Ha kritikai éberséggel szemünket folyamatosan a demokrácia álarcosbáljának igazságtalanságain, képmutatásain, frusztrációin és könnyelműségein tartjuk is, soha nem felejtethjük el, hogy mi volt ezelőtt, és mi az, ami holnap visszatérhet...

Az 1989 végén Romániában kitört antikommunista felkelés New York egyik drogosoktól és prostituáltaktól hemzsegő negyedében található szálloda nyomorúságosan szűk szobájában ért. Az ágy mindössze kétlépcsényi távolságra volt az ajtótól, de a szobában volt televíziókészülék. Az amerikai tévéképernyőkön azokban a napokban pontosan olyan számkivetettek voltak láthatók, mint én magam.

1989 őszén Haraszti Miklós magyar író követtem a Bard College ösztöndíjasaként. Rögtön az után, hogy a romániai események vezető hírré váltak, a főiskola „közönségkapcsolatok” osztálya magától értetődően használta ki az alkalmat, hogy újsütetű romániai ösztöndíjasát a zavar-gások kommentátoraként beajánlja az amerikai tévétársaságoknál. Nem bizonyult könnyű feladatnak. A Romániában töltött ötven év alatt, amelyből az utolsó húsz évet íróként éltem, egyetlen alkalommal sem szerepeltem televízióban vagy rádióban. Amerikai debütálásom ennélfogva szükségszerűen bizonytalan lett, csakúgy, mint a nyelv, amelyen meg kellett szólalnom. Amit viszont kommentálnom kellett, nagyon is jól ismertem. Ugyanannak az évnek a tavaszán a PEN Nemzetközi Írószövetség maastrichti kongresszusán vettem részt, ahol az amerikai delegáció tagjaként a fogva tartott romániai írók és újságírók mellett kiállás érdekében határozati javaslatot terjesztettem be. Amikor a szavazásra került a sor, Marin Sorescu előrelátóan kiment a teremből... Később feszenge magyarázódot, hogy neki vissza kell térnie Romániába, ahol a kelet-európai országokban tapasztalható mozgolódás ellenére sem lehet előre látni, hogy milyen irányba fognak alakulni a dolgok. Borúlátását utólag igazolta az erőszaknak az a hevesége, amellyel a Ceaușescu-rezsim válaszolt az utcai megmozdulásokra. Az utcai harcokról, a külföldi „terroristák” betöréséről és a halálos áldozatok számáról szóló híradások aggasztóak voltak.

Megdöbbenve követtem a televízión keresztül a Ceaușescu házaspár megrendezett, kezdetleges „perét” és az azt követő statáriális kivégzését. Utána órákon át zaklattottan róttam a Columbus Center környéki utcákat. Azt reméltem, hogy a több évtizednyi elnyomástok saját ürülékéből való „újjaszületése” és parlamenti képviselővé történő előlépése, a sajtó heves nacionalizmusa és kültekli stílusa, a közvéleménynek a militáns jobboldal felé történő egyértelmű eltolódása, csakúgy, mint az értelmiség egy jelentős részéé, amely a kétezres évek által támasztott követelményektől megriadva az 1927-es értelmiségi generáció vonzásába került, a mindent átható korrupció és nepotizmus, a szörnyűséges politikai szövetségek, a „demokrácia” demagóg retorikája és a többi és a többi.

Amikor Paul Goma egy madridi konferencián tartott, történetesen a Romániából való távozással kapcsolatos döntésem gyötrelmeit taglaló előadásomat megszakítva azt a kérdést szegezte nekem, hogy *„Miért kell abból ek-kora drámát csinálni, ha valaki elhagyja Romániát?”*, őszintén megdöbbentem. Az ehhez fűzött megjegyzése, miszerint *„En ugyan nem vagyok zsidó, de mint besszarábiai román pontosan tudom, hogy Romániát soha nem érdekelte igazán Besszarábia sorsa”,* ha lehet, még inkább sokkolt.

Brucan elvtárssal folytattam, aki a megváltozott körülmények között magát a szakértő szürke eminenciás szerepében próbálta feltüntetni. Az „átmenet” egyáltalán nem indult biztatóan.

Több mint egy évvel a „forradalom” után alkalmam volt beszélgetni Soros Györggyel, aki éppen egy romániai látogatásról tért haza, és megkérdeztem tőle, hogy milyen benyomást tett rá az új román vezető, és hogy tisztában van-e azzal, hogy az általa adott pénz nagy részét a parvenü ügyeskedőkből álló új vezetői elit felé térítik el, amely vezetői elit tagjai között nem kis számban találunk olyan volt nőmenklatúristákat és államvédelmiseket, akik pillanatok alatt képesek voltak felcserélni a hazugságot a pénzre, az embert „legértékesebb tőkékéjént” hirdető és ezáltal azt még könnyebben tönkretévő ideológia üres jelmondatait az igazi pénzügyi tőkére, amely „az ördög maga”, a valódi hatalom letéteményese, egy olyan hatalomé, amely sokkal kézzelfoghatóbb, mint az, amit a hön szeretett Párt valaha is képes volt nyújtani vagy éppen megvonni. A pénzügyi befektető azt válaszolta, hogy számára úgy tűnt, hogy Iliescu rendben van, egy középkáder, aki nem jobb és nem is rosszabb, mint a többi vagy mint az ellenzék vezetőinek nagy része. Ami pedig a pénzt illeti, tisztában volt a romániai korrupció mértékével, és számolt azzal, hogy a pénz negyede eltűnik, de azt mondta, hogy ha a maradék háromnegyede célhoz ér, akkor elégedett lesz.

A számkivetettek helyzete még tarthatatlanabbá vált, mint azelőtt. Ha végre-valahára szabadon visszatérhetsz oda, ahonnan egykor menekülni kényszerültél, akkor mi okozza az igazi fejtörést?

Az egyik percben még fel akartam ugrani az első haza tartó gépre, a másikban meg nem igazán. A barátaim, akik velem nagyjából egy időben hagyták el Romániát (azaz az utolsó előtti órában), mind azon a véleményen voltak, hogy még várjunk, hogy lássuk, hogy milyen irányban alakulnak a dolgok.

És megláttuk. Ioan Petru Culianu román segédlettel elkövetett meggyilkolása Chicagóban, a Păunescu és V. C. Tudor névre hallgató kommunista trubadúrok saját ürülékéből való „újjaszületése” és parlamenti képviselővé történő előlépése, a sajtó heves nacionalizmusa és kültekli stílusa, a közvéleménynek a militáns jobboldal felé történő egyértelmű eltolódása, csakúgy, mint az értelmiség egy jelentős részéé, amely a kétezres évek által támasztott követelményektől megriadva az 1927-es értelmiségi generáció vonzásába került, a mindent átható korrupció és nepotizmus, a szörnyűséges politikai szövetségek, a „demokrácia” demagóg retorikája és a többi és a többi.

Amikor Paul Goma egy madridi konferencián tartott, történetesen a Romániából való távozással kapcsolatos döntésem gyötrelmeit taglaló előadásomat megszakítva azt a kérdést szegezte nekem, hogy *„Miért kell abból ek-kora drámát csinálni, ha valaki elhagyja Romániát?”*, őszintén megdöbbentem. Az ehhez fűzött megjegyzése, miszerint *„En ugyan nem vagyok zsidó, de mint besszarábiai román pontosan tudom, hogy Romániát soha nem érdekelte igazán Besszarábia sorsa”,* ha lehet, még inkább sokkolt.

Tudtam akkor is, és ma is tudom, hogy nyilvános megnyilatkozásaimban sokkal kevésbé vagyok radikális, mint Goma, de ezenkívül tudok még valamit: ha az az „elidegenedett” személy, akivé váltam, még annál is inkább, mint ahogy azt máskor rólam gondolták, hazatért volna Romá-

niába, a hamis illúzióktól, megrázkódtatásoktól és tévedésektől amúgy sem mentes addigi életének legnagyobb baklövését követte volna el. Mondom mindezt annak tudatában, hogy pontosan ismerem, milyen árat kell fizetni az önként vállalt száműzetésért, az anyanyelvől való megfosztottságért és az életút természetes alakulásába történő kényszerű beavatkozásért.

És mégis... Aki négy évtizedet volt kénytelen a romániai „létező szocializmus” bizánci körülményei között leélni, annak nem lehetnek kétségei afelől, hogy az 1989. decemberi események kiemelt jelentőséggel bírnak. Bármennyire ellentmondásosnak és kiábrándítóan tűnik az elmúlt két évtized zavaros és kapzsi átmenete egy ma még távolinak tetsző, valóban civil, demokratikus és virágzó társadalom felé vezető úton, illik egyértelmű különbséget tenni a között, ami akkor volt, és ami azután következett. Szabad választások a kétes és képmutató demagógia túltengése ellenére, szabad sajtó, még ha sokszor zsigeri és közönséges is, az utazás és az információhoz való hozzáférés szabadsága, még ha a hatóságok erőfölénye vagy a bankszámláink sokszor korlátoznak is, vagy a vállalkozói és kritikai szellem bátorítása az összes elé gördített bürokratikus és autokratikus akadály ellenére, mind-mind a gyökeresen megváltozott körülményekről tanúskodik. Belépésünk a NATO katonai szövetségébe és az Európai Unióba reményeim szerint nem csupán egy lassú és gyötrelmes felzárkózás eszközei lesznek ahhoz az Európához, amelyhez Románia mindig is vágyott csatlakozni, hanem alapjaiban és tartósan változtatja meg az ország jogi, gazdasági és katonai fejlődésének irányát.

Benyomásaim, amelyeket a 2008-as látogatásom alkalmával a fiatal román értelmiségiek legújabb nemzedékéről szereztem, meglehetősen pozitívak voltak, bár sokak számára az ígéret, amit magukban hordoznak, talán nem is minden alap nélkül, bizonytalannak tűnik.

Nemrégiben a baszkföldi San Sebastiánban vettem részt a XXI. Közép-Európa szemináriumon, melyet az Európai Újságírók Szövetsége szervezett, és a „Húsz év a berlini fal nélkül: a kommunizmus összeomlásától a kapitalizmus illúziójáig” címet viselte. A kelet-európai résztvevők között volt Adam Michnik, Jiří Dienstbier, Krasznahorkai László és Monika Zgustová. Az eddig eltelt húsz év átmenetéről és e sokat szenvedett régió jövőjéről alkotott véleményük túlnyomórészt borúlátó volt. De nyugat-európai kollégáik sem voltak sokkal bizakodóbbak. Még ebből a mezőnyből is kiemelkedett azonban a magyar író felszólalása, aki rövid és meglehetősen indulatos kirohanásban bírálta saját hazáját.

Nem állítom, hogy e kiábrándult elemzéseknek érdemben ellent tudnék mondani, és nem is tettem ilyet.

A múlttal való összevetés, úgy vélem, továbbra is elengedhetetlen. Csak remélhetjük, hogy kételkedésünk, kiábrándultságunk és keserűségünk mind átmenetiek, amelyeket már a lehető legközelebbi jövő fejleményei zárójelbe tesznek.

New York, 2009. augusztus 13.

VARGA Csaba fordítása